

АКСІОСФЕРА СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ТА СПРИЙНЯТТЯ ПРАВА В СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ

Пошук порядку в людському суспільстві, - відзначав видатний філософ і мислитель В. С. Соловйов, – супроводжується пошуком влади [1, с. 458]. Перехід України до демократичного етапу розвитку прямо пов'язаний, по-перше, з перерозподілом соціального простору між державою і громадянським суспільством, а, по-друге, з їх визначеною, ефективною взаємодією в нових політичних умовах.

Значимо, що принцип пріоритетного функціонування громадянського суспільства по відношенню до держави знаходить своє розповсюдження, стає все більш характерним для генеральної динаміки розвитку сучасної світової цивілізації. Це, зокрема, відображено у появі та успішній діяльності міжнародних невідомих організацій, наднаціональних інститутів ООН, ЮНЕСКО, МОТ тощо. У документах подібних організацій зафіксований примат громадянського суспільства над державою при розв'язанні тих чи інших проблем та конфліктів. Наприклад, відповідно до Конвенції МОТ №87 забороняється втручання державних органів у роботу профспілок та організацій підприємств, їх розпуск в адміністративному порядку. Права цих об'єднань не можуть бути обмежені внутрішньодержавним законодавством і практикою його застосування.

Проте потрібно враховувати, що соціальні та політичні переваги комунікаційної моделі громадянського суспільства в порівнянні з їх «жорсткими» державними аналогами вітчизняного типу на початку перебудовних процесів викликали певні ідеалістичні уявлення у свідомості демократів. Проголошена гласність для активізації громадян стала розглядатися як громадянське суспільство, яке здатне відсторонити контроль соціалістичної держави, в якості її реального «демократичної заміни». Реформатори вимагали перебудови всіх сфер під лозунгом «Менше держави!». А тому знищення державного регулювання розглядалося на початку 90-х як головне спрямування реформ.

Боротьба з державою, яка довгі десятиріччя регулювала всі сфери українського суспільного життя, трактувалася як боротьба проти тоталітаризму й антидемократичних методів соціального та політичного управління. Результатом цієї боротьби повинно було б, на думку неолібералів,

стати створення в Україні розгалуженого та добре структурованого громадянського суспільства як макросоціальної демократичної практики. Знищення тотального диктату держави, як вважалося, дасть новий історичний імпульс країні, застійні явища в якій починали серйозно загрожувати її статусу європейської держави. Жорстко знищувалося галузеве та загальне централізоване планування, підприємства позбавлялися оборотних засобів, потім – приватизація найбільших державних підприємств як недієздатних [2, с. 44-47].

У результаті шоків перетворень практичні процеси несподівано виявилися далекими від «гламурних» теоретичних конструктів. Головною причиною цього стає некоректна інтерпретація реформаторами особливостей взаємовідносин держави, державної влади, громадянського суспільства та громадян в Україні. Справа полягає в тому, що для України держава залишається системоутворюючим принципом на всіх етапах розвитку. Це інваріантний принцип її існування. Діяльність держави можна успішно демократично корегувати за допомогою: 1) суб'єктів; 2) інститутів; 3) структур громадянського суспільства; 4) ефективності, дієвості права як такого. Але не можна позбавити її певної ролі в організації вітчизняного соціального простору та підмінити громадянським суспільством. Такі спроби в історії країни виникали неодноразово.

Наприклад, другий етап перебудови, а потім реформи 1992 – 1995 рр. Однак, як в історичному минулому, так і тепер, вони призводили лише до періодів соціальних потрясінь, які потім інтенсифікували саме авторитарні тенденції соціального та політичного управління, тобто посилювати роль і значення не громадянського суспільства, а Української держави.

Сучасний стан українського суспільства потребує від наукової спільноти пошуку відповідей на загальносоціальні імпульси, які потребують зміни стратегії реформування: перехід його від неконструктивних спроб замінити державу громадянським суспільством до зусиль, які спрямовані на їх збалансовану взаємодію. Саме принцип соціального та політичного балансу у взаємовідносинах держави та громадянського суспільства повинен стати основою для виправлення та корекції існуючої ситуації.

У цій сфері країна зустрілася сьогодні з найбільшими труднощами. Проблеми у взаємовідносинах вітчизняних володарюючих структур із суб'єктами та інститутами громадянського суспільства настільки серйозні, що в національній суспільній свідомості стали формуватися поляри, досить стійкі уявлення про те, що в Україні закордонні демократичні інституції взагалі не потрібні, що, крім шкоди, для країни вони нічого не принесли.

Щоб розібратися в цьому питанні потрібно визначити роль держави як базового елементу української політичної системи, що відповідає за збереження цілісності суспільства та забезпечення його нормальної життєдіяльності. Вона за допомогою адміністративних структур, органів контролю, профілактики та запобігання протиправної діяльності регулює різномірний зв'язок і взаємодію між різними суб'єктами. Соціальний простір структурується так, щоб доля ентропійних процесів (невизначених) у соціумі не перевищувала рівень, за яким починаються системно-структурні дисфункції та стає можливим його розпад.

Оголошення магістральною проблемою сьогодення прав людини, визнання інтересів особистості більш вагомими порівняно з інтересами суспільства і держави є класичним постулатом доктрини громадянського суспільства. Однак це не означає і не може означати послаблення ролі держави у захисті й охороні особистості. Більше того, особистість не у змозі розв'язувати проблему власної безпеки та поновлення прав, які порушені скоєнням злочину. Це прерогатива держави. З ростом злочинності держава повинна адекватно посилювати свої функції у сфері контролю над нею. Права людини можуть бути гарантовані тільки в умовах сильної держави, яка у змозі управляти суспільством і позитивно впливати на особистість.

Сучасна держава – соціальний арбітр, орган вирішення загальних справ, організатор багатьох важливих заходів, без здійснення яких не може нормально функціонувати сучасне суспільство.

Крім того, та зазначимо, що об'єктивно між державою і громадянином можуть і навіть повинні існувати суперечності. Проте завдання держави - запобігати зростанню, посиленню цих суперечностей, не доводити їх до гострого конфлікту. Слабка діяльність держави в соціальній сфері часто стає причиною гострих соціальних конфліктів, порушенням прав громадян, що закріпленні в Конституції України.

Завдання держави передбачати, попереджати наростання, посилення цих суперечностей, не доводити їх до гострого конфлікту, протистояння

[3, с. 28]. У даному випадку повинно йтися про відповідальність держави, за бездіяльність її органів і посадовців, за грубі порушення конституційних прав громадян. На жаль, на практиці цього не відбувається, а якщо і відбувається, то надто рідко. Подібне положення породжує відчуття безкарності, всюдозволеності в окремих державних урядовців і у держави в цілому.

Однією з причин безвідповідальності держави є відсутність ефективних правових механізмів реалізації відповідальності держави перед особою. Завдання українського суспільства - їх створити, оскільки держава не зацікавлена в здійсненні, і, тим паче, в удосконаленні механізму власної відповідальності. У правовій державі, громадянському суспільстві такої невідповідності у відносинах «держава – громадянин» бути не повинно.

Інша справа, що повинен бути розроблений інститут юридичної відповідальності держави перед суспільством і особою. А це сприятиме підвищенню авторитету держави, державної влади, владних структур.

Отже, повинен бути розроблений інститут юридичної відповідальності держави перед суспільством та особою.

Не викликає заперечень констатація того, що одним із найдієвіших засобів, інструментів, за допомогою яких стверджується держава, реалізується її соціальна сутність і спрямованість, є саме право. За допомогою його настанов державна політика в будь-якій сфері – економічній, політичній, соціальній – знаходить вираження та напрями розвитку. Від того, наскільки будуть зрозумілими, підтриманими певними соціумами індивідами, суспільством у цілому правові настанови, настільки успішними можуть виявитися ті чи інші державні заходи, напрями діяльності, ракурси трансформаційних процесів, а отже, буде реалізована так звана соціальна цінність сучасної держави. Під таким кутом зору право може розглядатися як певна посередницька ланка між державою та суспільством у контексті їх взаємовпливу, взаємопроникнення й удосконалення окремих інститутів і структур. Отже, про меншу або більшу досконалість аксіосфери сучасної держави можна і необхідно говорити також з урахуванням такої філософсько-правової категорії, як «сприйняття права».

Важливою проблемою сьогодення, виміром якості нашого життя, успішного проведення багатьох, а можливо, переважної більшості реформ є проблема сприйняття права взагалі, окремих його інститутів і норм зокрема, в нашому суспільстві.

Звернемося до наукового терміна «сприйняття», розглянемо його зміст, сутність і тлумачен-

ня. Так, «сприйняття» визначалося як складний психологічний акт, засобами якого ми пізнаємо, засвоюємо, те, що нам дано у почуттях, запроваджуємо в наш загальний досвід, за допомогою цього останнього акту ми об'єктивуємо наші відчуття, тобто розміщуємо їх у просторі поза нашою свідомістю і приймаємо їх як істинні і відповідні дійсності [4, с. 220]. Наступна дефініція «сприйняття» наведена у відомому словнику С. Ожегова. Він визначає цей термін як безпосереднє відображення дійсності у свідомості, здатність сприймати, розрізняти і засвоювати явища зовнішнього світу [5, с. 95].

У тлумачному словнику В. Даля «сприймати» означає щось отримувати, приймати, одержувати, засвоювати для себе [6, с. 146]. У більш ранньому виданні цього словника «сприйняття» навіть розглядається як засвоєння чогось корисного, наприклад, освіти для народу [7, с. 250].

У філософських виданнях «сприйняття» трактується як певні перетворення в суб'єкті різноманітних подразнень у чуттєвій сфері [8, с. 77].

Також «сприйняття» (сприймання) характеризується як чуттєве осягнення предметів і явищ дійсності в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей при безпосередній їх дії на органи чуття. Сприйняття як процес формування образу предмета і як результат цього процесу – сам образ. Найбільш вагомими властивостями сприйняття є предметність, цілісність, константність, категоріальність. У сприйнятті завжди знаходять свій різноплановий вияв інтереси, пристрасті й уподобання, установки конкретного індивіда, його особистий життєвий досвід і буттєві проекти [9, с. 607].

Проте особливо вдалою характеристикою цього терміна, на наш погляд, можна вважати таку: сприймати – зрозумівши щось, запам'ятовувати, засвоювати, схоплювати розумом; збагнувши суть чогось, визнати щось; виявити своє ставлення до чогось, так чи інакше реагувати на щось, що в повній мірі можна віднести і до правової дійсності [10, с. 715]. М. Бердяєв у цьому зв'язку зазначав: «У пізнанні людина перебуває у певній точці світу, з якої вона оглядає його. Віра дає їй можливість брати світ як ціле, відкриваючись йому у всій повноті» [11, с. 17]. В українській суспільнознавчій науці «сприйняття» визначається як процес відображення у своїй свідомості предметів і явищ об'єктивного світу; сприймати – ставитися до чого-небудь, реагувати на щось у певний спосіб; осягти розумом сенс чого-небудь, осмислювати щось [12, с. 1377].

Після дефініційної характеристики терміна «сприйняття» хотілося б заглибитися саме в кон-

кретику сприйняття права на сучасному етапі трансформації суспільства, в тому числі – етапі правових реформ, зрушень і перетворень.

Серед багатьох ракурсів наукових досліджень у сфері «людина – право» проблематиці сприйняття права, на жаль, не приділялася належна увага на жодному з етапів розвитку нашого суспільства. Безумовно, аналізувалися науково необхідні характеристики права такі, як його сутність і природа, призначення і дієвість, ефективність правових норм і місце права в національних правових системах, врешті решт, досліджувалася категорія цінності та значення «авторитету» або престижу права. Проте, на жаль, учені-правознавці не замислювалися в рамках теоретичних, монографічних, пошукових працях, наскільки та чи інша норма може і стане сприйнятою кожним індивідом, особою, громадянином, повага до права, його дотримання та підтримка будуть бажаними для кожного, а не насильницьким примусовим процесом або, ще гірше – ставлення до правових норм характеризуватиметься як презирливе, байдуже. Наявна сучасна законодавча база України свідчить про те, що в ній у цілому враховані не тільки національні, але й європейські вимоги та стандарти, і при тому можна спостерігати повну «хворобливість» у сферах правового регулювання, правореалізації, правозастосування, яку пояснити важко, якщо враховувати тільки вади тих чи інших правозастосувальних механізмів. Пояснення «недієвості» часткової або повної законодавчих норм потрібно шукати, на наш погляд, і в емоційно-вольовій сфері розвитку та життєдіяльності індивідуума, мова йде, в першу чергу, про категорію «сприйняття права».

Сучасні демократичні процеси та зміни, що відбуваються в усіх напрямках правового та державного розвитку в Україні, потребують чіткої, узгодженої, регламентованої дії відповідних складових правової системи.

На жаль, багато з цих процесів уповільнюються або гальмуються чи, навіть, зазнають деструктивного впливу внаслідок значних проявів правового нігілізму та правової демагогії. Очікування, що дисфункції розвитку правової свідомості та її дисфорії зникнуть або нівелюються сьогодні, на превеликий жаль, себе не виправдали.

Безумовно, серед першопричин цього є: економічні фактори, кризові явища, довготривале політичне протистояння, нарешті, серйозні проблеми у сфері соціальної безпеки та дисфункції гармонійного розвитку суспільства.

Особливо великого значення набуває в цих умовах дієвість права: відчуття захищеності кожним, гарантованості прав і законних інтересів,

протистояння сваволі у процесі упорядкування суспільних відносин, безсумнівної дії механізмів щодо впровадження правового порядку в усіх сферах суспільного життя, гарантування та забезпечення системи безпеки, що пов'язана із соціальною діяльністю, особливо тією, яка несе потенційну загрозу життєво важливим інтересам особи суспільства та держави. Це далеко не повний перелік наших очікувань від сучасного права. Багато в чому успіхи демократичних перетворень залежать від того, наскільки право в суспільстві підтримується та поважається різними соціумами та кожним індивідом зокрема.

Питання ж правових засад процесу взаємодії «Людина–Право» давно, а особливо тепер, потребують свого осмислення та висвітлення. Важливого значення набувають сьогодні й аналіз ефективності законодавства під кутом зору його сприйняття в суспільстві, і інститут відповідальності держави перед особою, і взаємовідповідність втілення принципу законності в суспільстві, забезпеченні правопорядку, гарантування соціальної безпеки та сприйняття права як явища соціальної дійсності.

Дослідження аналізу сутнісної проблеми сприйняття права, як явища соціальної дійсності, повинно проводитися у двох площинах: а) яким повинно бути «право цивілізованих народів», щоб сприйматися кожним пересічним громадянином і суспільством у цілому; б) яким повинен бути загальнокультурний, соціальний, суто правовий рівень пересічного громадянина, щоб він був здатний, готовий до настанов сучасного права, як відображення, віддзеркалення правового демократичного розвитку.

Загальновідомо, що право не існує поза людьми, поза середовищем їх життєдіяльності. Воно звернене саме до людини. Людина – повинна бути епіцентром наукових, у тому числі правових досліджень. Для сучасної України це актуальна проблема, бо вона має безпосереднє відношення до правової реформи, без якої навряд чи можлива побудова демократичної, правової держави, а держава може вважатися дієвим засобом захисту прав і законних інтересів її громадянина.

Не є перебільшенням твердження, що такі сучасні наукові напрями, як теорія держави і права, філософія права, порівняльне право державознавство повинні, в першу чергу, бути спрямовані на розвиток магістральних, фундаментальних засад удосконалення як окремих державних

структур, апарату держави, її механізму, так й інструментарію з удосконалення їх діяльності. Зосередження уваги саме на цих проблемах – дієвий захід у контексті перебудовних процесів та проведення реформ із формування громадянського суспільства та розвитку соціальної держави. Запропоновані та виокремлені в статті питання є одним з небагатьох можливих пошукових векторів наукових досліджень. Проте ми сподіваємося, що їх аналіз матиме необхідний поштовх для подальших дискусій, обговорень і напрацювань у сфері концептуальних засад розвитку сучасної держави.

Список літератури

1. Соловьев В. С. Сочинения в 2-х т. – М., 1990. – Т. 1.
2. Онищенко Н. М. Взаємодія громадянського суспільства і держави: сучасні погляди, виміри та підходи // Проблеми організації державної влади в Україні в контексті політико-правової реформи: Матеріали методологічного семінару. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008.
3. Тимченко С. М., Калюжний Р. А., Пархоменко Н. М., Легуша С. М. Теорія держави та права. – К.: Видавець Паливода А.В., 2006.
4. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Иллюстрированный энциклопедический словарь. Современная версия. – М.: Эксмо, 2006.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Советская энциклопедия, 1964.
6. Даль В.И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. – М.: Эксмо, 2007.
7. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х томах. – Т. 1. – А-З. – М.: Русский язык, 1989.
8. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997.
9. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002.
10. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005.
11. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

**АКСИОСФЕРА СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА И ВОСПРИЯТИЯ ПРАВА
В ОБЩЕСТВЕ: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ**

В свете концептуальных принципов развития современного государства рассматриваются теоретические вопросы аксиосферы современного государства и восприятия права в обществе.

**AKSIOSPHERE OF THE MODERN STATE AND PERCEPTION OF LAW IN SOCIETY:
PROBLEMS OF THEORY**

In the light of conceptual principles of the development of the modern state article reviews some theoretical issues of axiosphere of the modern state and perception of law in society.